

УДК 332.1:338.43

Термоса І.О.

*асистент кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи
Глухівського національного педагогічного університету
імені Олександра Довженка*

АСПЕКТИ СУЧАСНОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

У статті розглянуто теоретичні питання, що стосуються основних положень розвитку сільських територій України. Висвітлені та охарактеризовані сучасні проблеми сільських територій у порівнянні з основними цілями сталого розвитку. Досліджено основні шляхи вирішення проблем розвитку сільських територій. Проведені дослідження відповідності адміністративно-територіальної реформи ключовим аспектам сталого розвитку.

Ключові слова: сталий розвиток, сільські території, соціально-економічний розвиток, спроможна територіальна громада, адміністративно-територіальна реформа, сільське населення.

Термоса І.О. АСПЕКТЫ СОВРЕМЕННОГО РАЗВИТИЯ СЕЛЬСКИХ ТЕРРИТОРИЙ

В статье рассмотрены теоретические вопросы, касающиеся основных положений развития сельских территорий Украины. Освещены и охарактеризованы современные проблемы сельских территорий по сравнению с основными целями устойчивого развития. Исследованы основные пути решения проблем развития сельских территорий. Проведены исследования соответствия административно-территориальной реформы ключевым аспектам устойчивого развития.

Ключевые слова: устойчивое развитие, сельские территории, социально-экономическое развитие, способная территориальная община, административно-территориальная реформа, сельское население.

Thermosa I.O. ASPECTS OF MODERN DEVELOPMENT OF RURAL TERRITORIES

The article deals with theoretical issues concerning the main provisions of development of rural areas of Ukraine. The modern problems of rural areas have been highlighted and characterized in comparison with the main goals of sustainable development. The main ways of solving the problems of development of rural territories are investigated. Conducted studies of the correspondence of administrative-territorial reform to key aspects of sustainable development.

Keywords: sustainable development, rural areas, social and economic development, territorial community, administrative-territorial reform, rural population.

Постановка проблеми. Сьогодні у всіх напрямках розвитку сільських територій відбуваються досить значні зміни. Здійснюється адміністративно-територіальна реформа, відбувається децентралізація владних та фінансових повноважень, вдосконалюється та оновлюється нормативно-правова база, утворюються нові об'єднані територіальні громади (ОТГ), в деяких сільських ОТГ відбувається поєднання з міськими територіями, а, отже, в такому симбіозі міста матимуть безпосередній вплив на розвиток сільських територій. Знову створені сільські територіальні громади отримують досить значні повноваження, які раніше не були притаманні сільським радам, отримують досить значну державну допомогу, яка повинна бути націлена на формування сприятливого середовища для подальшого ефективного розвитку цієї громади.

Розробка найбільш дієвих та ефективних заходів по забезпеченню подальшого стабільного сільського розвитку є вкрай важливим завданням як для влади так і для вітчизняних науковців. Досить багато питань, які потребують якнайшвидшого та найефективнішого вирішення, носять дискусійний характер. Так, виникають питання щодо можливості подальшого просторового розвитку деяких сільських територій, розробки ефективних механізмів забезпечення успіху при децентралізації, ефективності використання ресурсів для сприяння сталому розвитку сільських територій та підвищення якості життя людей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика розвитку сільських територій досліджується в працях таких вітчизняних учених, як М. Баштова, О. Бородіна, В. Голян, Ю. Губені, О. Гуторов, М. Кропивко, Ю. Лупенко, М. Малік, І. Прокопа, П. Саблук, М. Талавири, М. Хвесик, О. Шубравська, В. Юрчишин та інших.

Незважаючи на потужний доробок вітчизняної економічної науки щодо забезпечення ефективного

соціально-економічного розвитку сільських територій, все ж таки існує потреба поглибленого дослідження розкриття змісту та основних суперечностей інституціональних передумов сталого розвитку сільських територій в умовах децентралізації.

Особливих досліджень потребують аспекти формування стратегії сталого розвитку об'єднаних територіальних громад, що утворюються в процесі адміністративно-територіальної реформи, яка здійснюється в теперішній час.

Постановка завдання. Головним завданням даного дослідження є порівняння цілей Концепції сталого розвитку сільських територій з основними завданнями адміністративно-територіальної реформи та децентралізації влади в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вивченню питань розвитку сільських територій на засадах сталості приділяється багато уваги в дослідженнях вітчизняних науковців. Але, для більш точного розуміння предмету дослідження нам необхідно визначитись із категорією «сільська територія». Існує досить багато варіантів трактувань даного поняття. Зупинимось на найбільш класичними, на нашу думку, характеристиками цього поняття.

Так, П.Т. Саблук характеризує сільську територію як «складну багатофункціональну природну, соціально-економічну і виробничо-господарську систему з властивими їй кількісними, структурними, природними та іншими характеристиками. Причому село є одним із важливих елементів системоутворення сільських територій і його розвиток неможливий без становлення високотехнічного й прибуткового аграрного сектору, формування нової організаційної структури сільського господарства та його інфраструктури» [1].

В. В. Юрчишин дає таку характеристику: «сільська територія вирізняється: площею земельних угідь, на яких вона розміщена; чисельністю проживаючих

і зайнятих у виробництві чи обслуговуванні людей; обсягами і структурою виробництва; розвитком соціальної і виробничої інфраструктури; формою зайнятості проживаючих на ній та іншими рисами» [2].

І.П. Прокопа зазначає, що термін «сільські території» використовують для позначення сільської місцевості конкретних частин країни, а саме природно-економічних, адміністративно-територіальних утворень [3].

Л.В. Лисенко зазначає, що «сільська територія – це територіальна одиниця самоуправління, що діє в рамках закону, заснована на власному досвіді, специфіці господарювання, яка об'єднує навколо себе громаду з метою управління життям, вирішення спільними зусиллями проблем і сприяння розвитку даної території» [4].

Отже, якщо узагальнити всі ці розуміння категорії «сільської території», то ми отримаємо розуміння, того, що це «визначена у просторі, історично сформована площа території країни, із чітко встановленими адміністративно-територіальними межами, наявними на ній природними та людськими ресурсами, з притаманною лише їй виробничо-господарською системою, переважно, аграрною та соціальною інфраструктурою».

І, звичайно ж, що кожна «сільська територія», як окрема «індивідуальність», якій притаманні чіткі виробничо-господарські та соціально-економічні риси, в процесі своєї життєдіяльності здійснює свій індивідуальний розвиток. На сьогодні все більше і більше науковців стверджують, що такий розвиток повинен відбуватися на засадах сталості. Так, О. І. Гуроров зазначає, що поняття «сталий розвиток сільських територій» має право на широке застосування як таке, що передбачає, з одного боку, тип рівноваги (баланс) між його соціально-економічними та природними складовими, з другого – довготривалість і безперервність процесу розвитку суспільства, де боротьба за екологічність виробництва не повинна перешкоджати економічному та соціальному розвитку. У практиці повинен домінувати інтенсивно-екологічний тип відтворення, за якого фактори інтенсифікації застосовуватимуться в екологічно допустимих межах [5].

Інша група вітчизняних науковців характеризує поняття «сталий розвиток» як розвиток, що задовольняє потреби теперішнього покоління, але не ставить під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої потреби» [6]. З цієї метою мають бути узгоджені екологічні, економічні та соціальні складові розвитку сільської території. При цьому соціальна складова означає поліпшення умов життя населення сільської території, в першу чергу за рахунок ефективного розвитку виробничої, комунальної, обслуговуючої та екологічної інфраструктур.

Отже, в першу чергу реалізація соціальної складової розвитку сільської території обумовлює формування повноцінного життєвого середовища для сучасного і наступних поколінь. Формування такого середовища є першочерговим завданням, в першу чергу, органів державної влади, а також місцевого самоврядування.

Україною було прийнято Концепцію переходу до сталого розвитку [6], в якій визначено, що цей перехід можливий за дотримання різних умов, серед яких є зацікавлення, в першу чергу, органів місцевої влади, щодо виконання основних умов цього розвитку. Сама необхідність переходу України до сталого розвитку зумовлена в першу чергу як внутрішніми чинниками, так і міжнародними зобов'язаннями.

Серед таких є: 1) офіційне приєднання України до процесу, ініційованого ООН «Порядок денний на XXI століття» та підписання ряду міжнародних договорів, які зумовлюють Україну до подальший дій в напрямі сталого розвитку; 2) негативна демографія на переважній більшості сільських територій; 3) занепад виробництва, безробіття, масштабна трудова міграція працездатного населення з сільських територій; 4) низький рівень доходів, якості життя, соціальна незахищеність більшості громадян; 5) недосконалість нормативно-законодавчої бази, численні екологічні проблеми, які набувають в деякій місцевості катастрофічного характеру. Структурно-логічна схема сталого розвитку сільської території нами зображена на рис. 1.

Управління розвитком сільських територій нами розглядається як досить складна та багаторівнева система, у межах яких відбуваються прямі й зворотні зв'язки. Об'єктом такого управління є «сільська територія» з її соціальною, економічною та екологічною складовою. Суб'єктами управління розвитком сільських територій є:

- органи управління як державні так і місцеві, завданням яких є розробка та забезпечення здійснення стратегії розвитку, її стимулювання із застосуванням різних адміністративних важелів;

- місцеве населення, від ініціативи якого залежать як сам розвиток, так і ефективне використання наявних природних ресурсів, об'єктів інфраструктури, соціально-культурних цінностей, наявних сукупних можливостей для започаткування та здійснення підприємницької діяльності і залучення додаткових інвестицій для подальшого розвитку.

У вирішенні питань, пов'язаних з впровадженням основних засад сталого розвитку, значно зростає роль місцевого самоврядування. Ступінь зацікавленості територіальної громади є найвагомішим фактором для успішного здійснення сталого розвитку окремо взятої сільської території.

Сьогодні в процесі здійснення адміністративно-територіальної реформи, децентралізації владних повноважень та передача їх на місця, оновлення та адаптація до нових умов нормативно-законодавчої бази, значній фінансовій підтримці процесу ресурсного забезпечення об'єднаних територіальних громад є досить великі можливості до формування та забезпечення фундаменту сталого розвитку окремо взятої сільської території.

Ще однією з стратегічних переваг процесу децентралізації для сталого розвитку сільської території є те, що місцеве населення, через органи місцевого самоврядування, отримує змогу приймати активну участь у вирішенні свої власних нагальних проблем, в т. ч. приймати рішення про розподіл фінансових ресурсів на ті проекти, які будуть найбільш ефективними для даної територіальної громади, підтримувати ті соціальні проекти, які дадуть змогу покращити загальний рівень життя громади, разом вирішувати проблеми екологічного характеру, здійснювати природоохоронні заходи, проводити промоцію власної території, залучати сторонні інвестиційні ресурси, створюючи при цьому додаткові робочі місця.

Процес, в якому люди зорганізуються навколо чітко визначеної мети (потреби розвитку), яка є життєво необхідною і пов'язана з покращанням умов життя, створенням нових можливостей для майбутнього покоління (такими можуть бути процес забезпечення чистою питною водою; процес виробництва та збереження енергії, забезпечення здорового способу життя, переробка сміття та відходів, покращення

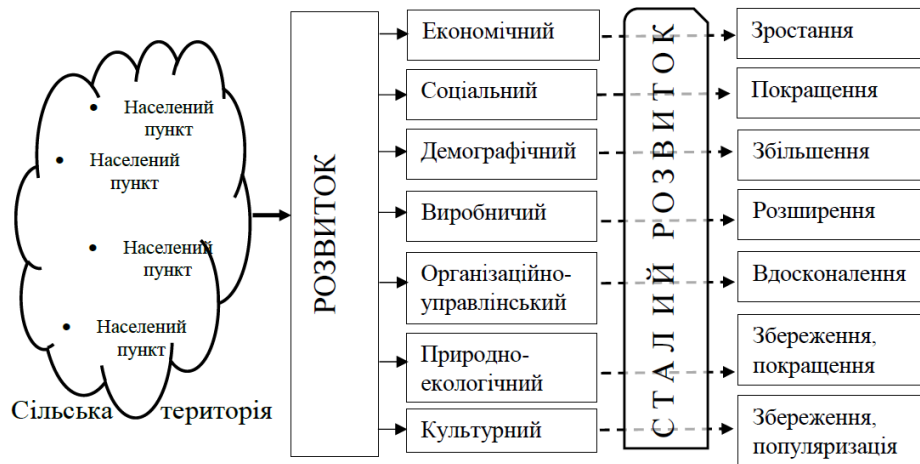

Рис. 1. Структурно-логічна схема сталого розвитку сільської території

Джерело: розроблено автором на основі [2; 3; 5]

якості освіта та інше) називається соціальною мобілізацією. Соціальна мобілізація – це зміна свідомості людей у такий спосіб, що вони стають готовими до нових форм соціалізації та поведінки. Це динамічний процес залучення потенціалу та бажання людей допомогти самим собі спільними діями. Соціальна мобілізація залучає всі сегменти суспільства (чоловіків, жінок, молодь, бідних, багатих, приватний сектор, місцеві органи влади, організації громадянського суспільства, освітні заклади) у формі партнерства заради досягнення спільної мети й призводить до уповноваження громади в процесі місцевого розвитку [8].

Метод соціальна мобілізація базується на припущенні, що люди мають бажання та здатність робити багато речей самостійно для власного благополуччя, а також для своїх сімей та громади. Проте, як правило, вони рідко збираються, щоб розкрити свою колективну силу, оскільки їм не вистачає соціальних та технічних порад зі сторони. Таким радником може бути особа (активіст громади) або установа, що спеціалізується на соціальній мобілізації, які можуть навчити людей таким вмінням [8]:

- Організовуватись – організація допомагає їм об'єднати ресурси/зусилля, зменшити витрати та зайнятися самоокупними справами.
- Визначити дійсних лідерів з членів громади для забезпечення лідерства. Саме ці, а не сторонні, кадри можуть спрямувати зусилля та розкрити потенціал людей.
- Визначати та пріоритизувати можливості та потреби, якими люди бажають зайнятися.
- Визначати технічну спроможність вибраних можливостей чи потреб розвитку.
- Забезпечувати та сприяти надходженню необхідних ресурсів до громади для реалізації можливостей/потреб.
- Контролювати, лобіювати та встановлювати зв'язки з донорськими організаціями (центральним, місцевим урядом, приватним сектором, НГО та зовнішніми донорами).

Якщо всі ці зрушення, що можуть відбутися за рахунок соціальної мобілізації націлити на загальний розвиток сільської території, ми отримаємо концепцію розвитку сільської території «знизу», в якій основною рушійною силою є активно зорієнтоване місцеве населення (рис. 2).

Світовий досвід свідчить, що більшість громадян готові робити свій внесок у місцеві проекти розвитку, коли вони можуть брати участь у прийнятті рішень і відчують, що проект покращує конкретні умови проживання. Дозволяючи місцевим громадам визначати, як потрібно планувати ту чи іншу програму розвитку, органи місцевого самоврядування цим самим зміцнюють їхні почуття власності та відповідальності за проект. Це також створює персональну зацікавленість конкретного громадянина в успішному завершенні програми. Тому громадяни витратять більше часу та ресурсів на досягнення цілей проекту, що, у свою чергу, допоможе досягти кращих результатів, ніж у випадку, коли рішення про заходи програми приймаються далеким центральним урядом. Органи місцевого самоврядування можуть зробити розвиток більш сталим шляхом безпосереднього залучення громадян до реалізації проектів. Зацікавлені сторони, що є «власниками» проекту, візьмуть на себе відповідальність за утримання проекту. Можливість брати участь у плануванні проектів розвитку на ранніх стадіях, у свою чергу, заохочує місцеве населення належним чином контролювати й захищати результати проектів [5].

Ми погоджуємося з думкою науковців [2-5] які вважають, що під сталим розвитком сільських територій слід розуміти стабільний розвиток сільського співтовариства, що забезпечує ріст ефективності сільської економіки, підвищення якості й рівня життя сільського населення, підтримку природно-екологічної системи життєзабезпечення. У процесі здійснення адміністративно-територіальної реформи, яка ще продовжується, вже отримані результати показують доцільність вибраного напрямку реформування та децентралізації, розроблені та затверджені стратегічні плани розвитку об'єднаних територіальних громад, при достатній їх фінансовій і управлінській підтримці та зацікавленості місцевого населення, сприятимуть соціально-економічному розвитку сільських територій на засадах сталості, а, отже, позитивно вплинуть на рівень життя всього сільського населення.

Висновки з цього дослідження. Отже, сучасний розвиток сільських територій, особливо коли здійснюється адміністративно-територіальна реформа, децентралізація владних повноважень, повинен бути націлений на формування сільської громади, що в змозі

Рис. 2. Базові концепції розвитку сільських територій

Джерело: [9]

забезпечити власне розширене відтворення, покращення рівня і якості життя, розширення виробництва та переробки сільськогосподарської продукції, забезпечення природоохоронних заходів та ощадливого використання наявних природних ресурсів, турботу про майбутні покоління. Узагальнюючи, можна зробити висновок, що переведення сільських територій на модель сталого розвитку слід вважати першочерговим завданням у розбудові українського села.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Саблук П. Т. Населення і трудові ресурси села / П. Т. Саблук, М. К. Орлатий. – Київ: ІАЕ УААН. 2002. – 277 с.
2. Юрчишин В. В. Сільський розвиток: основи методології та організації / В. Юрчишин, О. Онищенко // Економіка України. – 2006. – № 10. – С. 122-128.
3. Прокопа І. Сільські території України: дослідження і регулювання розвитку / І. Прокопа // Економіка України. – 2007. – № 6. – С. 50-59.
4. Лисенко Л.В. Особливості становлення самоуправління територіях / Л.В. Лисенко // Вісник аграрної науки – 2009. – №5. – С. 74.
5. Гуртов О. І. Розвиток сільських територій в умовах децентралізації / О. І. Гуртов // Глобальні та національні проблеми економіки – 2014. – №2. – С. 820-823.
6. Саблук П.Т., Кропивко М.Ф., Булавка О.Г. та ін. Управління комплексним розвитком агропромислового виробництва і сільських територій. – К. : ННЦ «Інститут аграрної економіки», 2011. – 454 с. – С. 167.
7. Концепція переходу України до сталого розвитку [електронний ресурс] Режим доступу: http://www.greenparty.ua/news/development/development-news_13880.html.
8. Децентралізація та ефективне місцеве самоврядування: навчальний посібник для посадовців місцевих та регіональних органів влади та фахівців з розвитку місцевого самоврядування. Київ: ПРООН/МПВСР. – 2007. – 269 с.
9. Павлов О. Рівні й типи сільських територій та їх системна управлінська модель / О. Павлов // 36. наук. пр. НАДУ / За заг. ред. В. І. Лутового, В. М. Князєва. – К. : Вид-во НАДУ, 2006. – Вип. 1. – С. 233-243.